

I like it! או שלא... : הרשת החברתית פייסבוק (ושפתה) מאתגרת את מערכת החינוך

ד"ר מירן בוניאל-נסים « חוקרת ומרצה בתחום הפסיכולוגיה של האינטרנט, המכללה האקדמית לחינוך גורדון חיפה ואוניברסיטת חיפה

מבוא

הרשת החברתית פייסבוק הפכה למוכרת ולמדוברת בפי כול. מקור הצירוף book ו-face מכוון לאוסף תמונות של מגוון אנשים, שכל אחד מהם מנסה לאתר את מכריו ברשת. ניתן לראות בצירוף מילולי זה שיקוף מעניין לחיבור או לריחוק שבין מערכת החינוך והילדים של היום. מערכת החינוך מחזיקה באדיקות בספר, ואילו הילדים מסתפקים בדפדוף מהיר ובהקלקת עכבר על שלל פרצופים. הימצאותם של ילדים ונוער ברשת האינטרנט בכלל וברשתות חברתיות כדוגמת הפייסבוק בפרט, מזמנת שיח חדש עם מערכת החינוך. להלן אדון בכמה מרכיבים בשיח זה: הפער הדיגיטלי בין הצעירים והמבוגרים, מקומה הרצוי והמצוי של מערכת החינוך בזירה הווירטואלית של הצעירים, ומכאן יועלו סוגיות בהכשרת מורים.

ככל שיקדימו במערכת החינוך לערוך שיח בהקשר להתנהגויות במרחב הווירטואלי, כך יוכלו להתמודד במהירות וביעילות עם כל התפתחות ברשת, שיהיו מעורבים בה ילדים ובני נוער.

המבוגרים בשדה החדש. באופן שכזה, הפעילות של מערכת החינוך, מבית ומבית הספר תהיה כזו של מניעה ושל הדרכה ולא של התערבות בשעות משבר.

הילדים מלאי ביטחון באופן פועלם ברשת, וחלק מהתנהגותם כמתבגרים הוא פריצת גבולות, התרחקות מהמבוגר האחראי ובחינת זהותם מחדש. כל אלו מתאפשרים באינטרנט - אותה זירה המנוכרת לרבים מהמבוגרים (ברק, 2006). אין פלא אפוא, שכאשר מבוגרים מנסים את דרכם ברשת, הם נתקלים בצעירים חסרי סבלנות המנסים להרחיק אותם ואף ללעוג לניסיונם המקרטע. חוסר סבלנות זה גורם לחלק מהמבוגרים להימנע מלהיכנס אל המרחב המקוון, שבו הם מוצאים את עצמם חסרי ניסיון, ידע וביטחון. משתמע מכך שעליהם להיעזר בחסדי הצעירים - אותם ילדים או תלמידים שבחיי היום-יום הם מובילים אותם ביד רמה. עם זאת, ישנם מבוגרים ה"קופצים למים הווירטואליים" ובחרים בדרך של הצטרפות לעדר הצעירים עד כדי הימצאות במרחביהם, דיבור בשפתם ויצירת קשר המתאגר את ההגדרה המקובלת בעולם הפיזי (ממורה בבית הספר לחבר בפייסבוק). אם כן, ניתן לומר כי הפער הדיגיטלי המדובר נדמה כחבל מתוח עד מאוד, אשר לאנשים מסוימים הוא נקרע ולאחרים פעל כקפיץ לקירוב ולצמצום הפער.

מי זה פייסבוק? מה זה פייסבוק? למה פייסבוק?

בשנת 2004 עלתה לרשת האינטרנט הרשת החברתית פייסבוק (www.facebook.com), ועד מהרה היא הפכה לפופולרית. פייסבוק היא רשת חברתית חנימית, המאפשרת שיתוף עם כל מי שמצוי באותה רשת. חברות ברשת מחייבת פתיחת כרטיס שבאמצעותו ניתן לאתר אחרים באותה רשת, בעלי מכנה משותף כלשהו (בדרך כלל היכרות מוקדמת). האתר מעוצב באופן נוח ונגיש לשיתוף מידע עם כל אדם שהשתמש מעוניין בכך. ככל שבעל כרטיס יציין יותר מידע על אודותיו (שם מלא, מקום מגורים, שם בית הספר, תאריך לידה, השתייכות לתנועת נוער, ועוד) כך ייקל על אחרים

הפער הדיגיטלי בין מבוגרים וצעירים

הפער הדיגיטלי הוא הפער הטכנולוגי בין תרבות הנוער, אשר נולדה לתוך מציאות מרושתת, לבין תרבות המבוגרים, שמציאות זו נכפתה עליה ללא כל הכנה. הצעירים חשים בנוח להתנסות באתרים וביישומים שונים ברשת, בעוד המבוגרים חסרים המיומנות והביטחון לצורכי התנהגות דומה באינטרנט. כך ניתן לחזות בהיפוך תפקידים, שבמסגרתו המבוגר מבקש את עזרת הצעיר בתפעול המחשב או באיתור מידע ברשת. חוסר הביטחון של המבוגר בשימוש במחשב מחד גיסא, והחופשיות חסרת העכבות של הצעיר באינטרנט מאידך גיסא, מולידים לעתים הימנעות מלאכוף נורמות בכל הקשור בגלישה בטוחה, אלימות והתנהגות מתירנית, בשל חוסר המיומנות של אותם מבוגרים אחראים ואי-ידיעתם את השפה (בוניאל-נסים ודאו, 2009). אחת האמירות הנשמעות בפי מבוגרים - הורים כמורים - היא כי לא ניתן למנוע מהילדים את הפעילות ברשת. ואולם אין כל כוונה להביא למניעה, עם זאת יש להבחין בינה לבין הרמת ידיים בייאוש. התהליך החינוכי, שבסיומו ראוי שיתמקד בילדים, צריך להתחיל בהכשרת

לאחר ולחבור אליו. נוסף על כך מקובל לפרסם תמונות כדי להקל את הזיהוי. בפייסבוק יש מעל ל-500 מיליון משתמשים. בישראל (נכון לפברואר 2010), קיימים 2,452,140 חברים בפייסבוק, בהם 586,620 בני 13-18. האתר מחויב להגן על קטינים המשתמשים בפייסבוק; על פי התקנון, אין לפתוח כרטיס מתחת לגיל 13. האתר מתחייב כי ימחק כל מידע שיימצא על ילדים מתחת לגיל 13. בפועל, המציאות מראה כי ילדים תחת הגיל הזה פותחים כרטיס בפייסבוק כשהם מזייפים את גילם (בוניאל-נסים, 2010).

ישנה תחושה שבכל עת צץ עניין חדש הסוחף את הצעירים לדבר בשפה שנראה שרק הם מבינים. המבוגרים הם בגדר מספקי השירות - אלו אשר רוכשים את המוצר או הנותנים לילדים את האישור לשימוש בו, ומכאן ואילך מצפים ל"שקט תעשייתי". אולם לאור ההתפתחות של מרחבים שונים ברשת, הצעירים זקוקים פחות לאישור המבוגרים. כך נוצר מצב אשר מרחיק עוד יותר את המבוגרים מן הזירה החברתית הווירטואלית של הצעירים. פשוט אין הם מצליחים לעקוב אחר המתחדש. הם מזהים את הצעירים ישובים אל מול המחשב, פולטים גיחוכים, קריאות ואנחות שאין ברור ההקשר שלהן, עד שקורה משהו שהם (המבוגרים) מגדירים כבעייתי (כמו שימוש בשפה לא נאותה, ישיבה ממושכת אל מול המחשב, וכדומה) המניע אותם לפעול - אם בחשיבה ואם בעשייה. החוויה של המבוגרים דומה לזו המתרחשת בעת שיחה בנייד ללא קליטה; שומעים חלקי מילים ואת השאר מנסים לקשר אסוציאטיבית. במצב שכזה ניתן להיווכח בפערים גדולים בגישות כלפי התנהלות הילדים באינטרנט: יש האומרים כי זהו הדור החדש, ואין למבוגרים היכולת להתחבר אליו טכנולוגית; יש אשר יפעלו ביד קשה ויצרו סנקציות של מניעה וענישה; יש אשר יאמרו כי הם סומכים על הילדים; יש אשר יפתרו כל התנהגות באינטרנט באמירה שאין היא ממשית כיוון שמדובר במרחב וירטואלי; ויש אשר יביעו חרדה ותסכול בשל חוסר המיומנות שלהם, המקשה עליהם את הנחיית הילדים ואת חינוכם במרחב הזר. ההבדל בגישות חודר גם את גבולות בית הספר, כאשר יש צורך בפעולת התערבות.

מכאן עולה השאלה, האם על מבוגרים ועל אנשי חינוך להימנע בזירתם של הצעירים כחלק מהחינוך המוצע? הדינמיקה החברתית המיוחדת, הנוצרת מחוץ לגבולות בית הספר, מחייבת התייחסות, כיוון שהיא באה לידי ביטוי גם בתוך המסגרות הפורמליות. על כן, ישנה חשיבות-על בלמידת המרחב החברתי הווירטואלי של הילדים, משמעותו והשפעותיו. כך ניתן יהיה לחזק התנהגויות בין-אישיות חיוביות או ליצור

מודל לכך, וכן להתייחס להתנהגויות הרסניות ופוגעניות. אין משתמע מכך, בהכרח, כי אנשי החינוך יהפכו ל"חברים" של הילדים ברשתות החברתיות, אלא שיהיו מעורבים בשיח על נושאים אלו בהתערבות מניעתית. רשת הפייסבוק היא דוגמה עכשווית ואקוטית, אולם "הדבר החדש הבא" כבר עומד בפתח, כצפוי ברשת האינטרנט המהירה בחדשנותה. ככל שיקדימו במערכת החינוך לערוך שיח בהקשר להתנהגויות במרחב הווירטואלי, כך יוכלו להתמודד במהירות וביעילות עם כל התפתחות ברשת, שיהיו מעורבים בה ילדים ובני נוער; כך לא יחוו המבוגרים צעד מאחורי הצעירים הבקאים ברשת; כך יהיו הם מוכנים ויכולו להיות מודל איתן לעבודה יציבה עם הילדים והנוער וייתפסו ככאלו שניתן לפנות אליהם (בוניאל-נסים, 2010).

מה זאת השפה הזו? איך אתם מדברים?

לרשת כללים משל עצמה. החברים בה הופכים שווי זכויות ומעמד, בעלי שפה ייחודית לגיטימית. אולם, מה קורה כאשר המורה והתלמיד נכנסים לאותו מרחב וירטואלי? רבים מן המבוגרים נזעקים לאופי השפה של הצעירים באינטרנט, ובכלל זה, ברשתות החברתיות כמו פייסבוק. אם תחילה הסתייגו מהקיצורים ("בצפר") ומשגיאות הכתיב, כעת חרדתם נתונה לקלות, לשטחיות. אולם כאשר נכנס המבוגר למרחב זה, עליו להחליט מה מקומו - מבקר שפה, או כפי חוק, מתצפת מרוחק? המפגש של איש החינוך עם ילד במרחב הווירטואלי משנה את הכללים ויש בו ערפול במיוחד אם לא נעשה תיאום ציפיות קודם לכן. ראשית, אין המורים או המבוגרים "חברים" של הילדים, ולגיטימי שלא ידעו הכול על המתרחש ביניהם. נוסף על כך, אם המורה או המבוגר מנהל כרטיס פעיל בפייסבוק, הכולל מידע אישי, כעת הוא הופך זמין לכל הילדים ומייצר מפגש שעשוי להיות מביך עבורו. בכלל, צריך לנסות ולהבין מהי המשמעות בהימצאותו של מורה במרחב הווירטואלי של תלמידיו. האם כעת באחריותו להיות שם לעתים קרובות כדי לדעת מה מתרחש? מה קורה אם הוא לא התעדכן כשארירוע אלים נרקם? האם עליו לשאת באחריות כבמקרה של אלימות המתרחשת בחצר, והמורה שאמור להיות שם - אינו נמצא? על מה עליו להגיב ועל מה לא? יתרה מזאת, מצב זה מעמיד באי-נוחות מסוימת מורים אשר אינם מעוניינים בחברות בפייסבוק עם תלמידיהם (בין שיש להם כרטיס פעיל ובין שאין). ישנם תלמידים אשר חווים דחייה מסוימת כאשר מורה בעל כרטיס בפייסבוק מסרב לאשרם כחברים. השונות בין המורים בהקשר זה מייצרת לעתים תסבוכות לא קרויות וציפיות כוזבות (בוניאל-נסים, 2010).

השלכות להכשרת מורים

רשתות חברתיות כדוגמת הפייסבוק תופסות מקום רב-משמעות בחיי הילדים והנוער של ימינו. בכוחן לרומם, להעצים ולחזק, כמו גם להפיל ולייסר את השותפים בה. מערכת החינוך מחויבת לתת את דעתה בסוגיה זו כדי לחזק התנהגויות חיוביות ולהגיב על התנהגויות שליליות, זאת החל משלב ההכשרה. המורה כיום חייב להכיר את המרחבים ברשת - לפחות במידה כזו שיידע את שמות המרחבים השונים ואת אופי הפעילות בהם. ראוי שיהיה מודע להשפעות הרגשיות, החברתיות והפסיכולוגיות של הפעילות ברשת על המשתמש, למשמעות של הפעילות ברשת עבור הצעירים וכדומה. היכרות עם המרחב הווירטואלי תאפשר למורה להרגיש שהוא אינו מנותק מעולם התוכן של הילדים בהקשיבו לשיחותיהם. יתרה מזאת, הוא יוכל לפנות אליהם ולשאול אותם שאלות, ליזום פעילויות בהקשר זה ולהראות כי הוא זמין, נכון ופנוי לשיח. הידע המצטבר בתחום מראה כי הפעילות ברשת אינה מייצרת רק תופעות שליליות כפי שרבים נוטים לחשוב. ולכן, היכרות עם פניה המורכבים תביא לשיח מעמיק יותר. היכולת להבין את שפת הצעירים ברשת מייצרת ביטחון במורה עצמו כמו גם בילדים. ילדים רבים בוחרים להסתיר אירועים קשים, בעייתיים ומסוכנים המתרחשים ברשת, שכן הם אינם מאמינים כי ביכולתו של המבוגר לסייע להם. לעתים הם סבורים שהנעשה ברשת אינו שייך למרחב הבית-ספרי, ולכן אין זה מעניינו של המורה להתערב (בוניאל-נסים, 2010).

השלב הבא בהכשרת מורים, לאחר פענוח השפה של הילדים והנוער באינטרנט, הוא יצירת שפה חדשה בהובלתה של מערכת החינוך. שפה המבוססת על ערכים המקבלים גוון ייחודי בהיכנסם לרשת כמו: חברות, פרטיות, חילופי מידע ועוד. ילדי המחשבים אמנם כבשו את רחבי האינטרנט, ובהישגם זה גרפו יראת כבוד וגאווה לרוב. עם זאת, אין זאת אומרת שמחובתם גם לכתוב את המשנה הסדורה אשר לאיך להתנהג לאחר הכיבוש. תפקיד המבוגר האחראי אינו תם בהגיעו לזירה חדשה וזרה. עליו לייצר שיח חינוכי שיוביל לבחינתם של הערכים המלווים את הצעיר בכניסתו לרשת. שאלת הערכים עולה לרוב כאשר מתרחשת, לדוגמה, חשיפת תמונות לא צנועות ברשת ללא אישור המצולמים, פתיחת קבוצות נאצה כלפי מורה או תלמיד, פרסום מידע אינטימי על האחר ועוד. במקרים אלו מגלים הצעירים בקיאות רבה בדרכי הפעולה, למשל, בכיסוי העקבות, אך גם רדידות מדאיגה בהבנת ההשלכות החברתיות והמוסריות של מעשים אלו. לכן, על אנשי החינוך לפעול להקניית שפה ערכית, מוסרית הנוגעת ישירות בנעשה בגבולות הרשת. השפה הערכית נותנת את

הכלים לעתיד - להתמודדות עם חידושים ברשת - והיא אינה פועלת רק כתגובה להווה. באופן שכזה יחוו המורים כדמויות המהוות מודל יציב ועקבי.

אם השפה הערכית היא סוג של התערבות מניעתית, פן נוסף חשוב בהכשרת המורים בהיכנסם לשדות זרים הוא מתן כלים להתמודדות במקרה של התערבות בשעת משבר. ילדים ובני נוער רבים חשופים לאלימות קשה ברשת, כמו גם המורים עצמם - מצד תלמידיהם. יש אשר אינם מתייחסים לאלימות ברשת כאלימות בשל העדר הפיזיות שבה, בין שאלו תלמידים, הורים ומורים. אולם העוצמה שבאלימות ברשת היא חזקה ביותר ולא ניתן למחות אותה באמירה, כי אין היא משאירה חבלות בגוף. יש אנשי חינוך הפוטרם את ההתמודדות עם נושא זה בטענה כי אין זה מעניינו של בית הספר, כיוון שהדבר לא נעשה בגבולותיו. אמירות כאלו ואחרות מותירות, למרבה הצער, קורבנות בכאבם ובבדידותם. לכן, יש ליצור מערכת חוקים ברורה למורים, לתלמידים ולהורים, המבירה כיצד יפעלו במקרים שונים אשר קיבלו ביטוי ברשת. צריך לדעת מה הם גבולות החוק, מתי יש לפנות לפקידת הסעד, מתי נכון וחשוב לערב את המשטרה, מי הם הקורבנות והמקורבנים ועוד. ככל שיהיו בידי בית הספר כלים לפעולה, כך יוכל לפעול למתן מענה לכל המעגלים המעורבים.

אם כן, נראה כי הזירה הווירטואלית מזמנת אתגר ממשי למערכת החינוך. יש ושומעים על מקרים קשים בגבולות הרשת, המעוררים את השאלה - איך איש לא ראה? איך איש לא התערב? אולם לנוכח השאלות הללו מוצעות תוכנות לשמירה על ילדינו במקום תכנית מערכתית-אנושית אשר תפעל לחנך, להגן ולטפל בילדים. אין ולו תוכנה אחת אשר יכולה להחליף שיח חינוכי ערכי. חימוש בתי הספר בתוכנות המונעות כניסה לאתרים כאלו ואחרים אינו יכול להוות תחליף לציוד המורים בביטחון הנחוץ לקיום דיון פעיל עם הילדים מתוך ידע ממשי ויכולת פעולה. ■

meyranbn@gmail.com

מקורות

בוניאל-נסים, מ' (2010). רוצה להיות חבר שלי? על חברות ואלימות בקרב ילדים ובני-נוער בפייסבוק. *עת השדה*, 5, 27-21.

בוניאל-נסים, מ' ודאו, ס' (2009). תרבות וירטואלית בחברה בין-תרבותית. *עת השדה*, 3, 17-23.

ברק, ע' (2006). נוער ואינטרנט: הפסיכולוגיה של ה"כאילו" וה"כזה". *פנים*, 37, 48-58.